

UN POND DE PLUMB DIN VREMEA LUI ANTONINUS PIUS

Steluța GRĂMĂTICU*
Virgil IONIȚĂ

Mots-clés: poids, inscription, Antonin le Pieux, Marc Aurèle, Mésie Inférieure.

Cuvinte cheie: pond, inscripție, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Moesia Inferior.

Résumé: Les auteurs présentent un poids en plomb romain, équivalent de deux livres, provenant d'une ancienne collection privée. La pièce a été découverte sur le littoral occidental de la Mer Noire, sans une localisation certaine. Elle pèse 650 g, ayant une hauteur de 95 mm et une épaisseur de la tranche oscillant entre 12 et 15 mm. À cause du fait que le poids a été courbé à l'époque antique, il a une longueur extérieure de 106,4 mm et celle intérieure de 83,4 mm. Sur chacune des deux parties du poids a été imprimée une inscription grecque:

Av. une inscription sur sept lignes, qui mentionne le titre de l'empereur Antonin le Pieux et de Marc Aurèle Caesar.

Rv. une inscription sur quatre lignes qui précise qu'il s'agit d'un poids de deux livres romaines, conformément à l'administration de la cité: ΔΙ ΛΕΙ/TPON/ΔΙΚΑΙ/ΟΝ.

Selon l'année qui précède le titre de l'empereur, le poids pourrait dater de la période des années 156-157 p. Chr.

Rezumat: Autorii prezintă un pond roman de plumb, echivalentul a două livre, ce provine dintr-o veche colecție privată. Piesa a fost descoperită pe litoralul occidental al Mării Negre, fără o localizare precisă. Are o greutate de 650g, o înălțime de 95mm și o grosime ce oscilează între 12 și 15mm. Din cauza faptului că pondul a fost curbat în perioada antică, are lungimea exterioară de 106,4mm și cea interioară de 83,4mm. Pe fiecare din cele două părți ale pondului a fost imprimată o inscripție greacă:

Avers: o inscripție pe șapte rânduri ce menționează titlul împăratului Antoninus Pius și pe cel al lui Marcus Aurelius Caesar.

Revers: o inscripție pe patru rânduri ce precizează că este vorba de un pond de două livre romane, conform normelor administrației orașului: ΔΙ ΛΕΙ/TPON/ΔΙΚΑΙ/ΟΝ.

* Steluța Grămaticu: Muzeul Municipiului București, B-dul I.C. Brătianu, nr. 2, București.

Având în vedere anul care precede titlul împăratului, pondul poate fi datat în perioada anilor 156-157 p.Chr.

Într-o veche colecție particulară, se păstrează un pond roman de plumb din vremea lui Antoninus Pius. Deși nu are o proveniență certă, acesta a fost aflat undeva pe coasta vestică a Mării Negre, fiind achiziționat la un târg de antichități.

Pondul, bine păstrat, este acoperit uniform cu o patină galbenă – maronie. Inițial, acesta a avut o formă dreptunghiulară, cu o muchie triunghiulară (în secțiune) groasă, reliefată, fiind ulterior îndoit. În colțul din dreapta jos al aversului (sau cel din stânga sus al reversului), sunt prezente urme ale unui canal pentru prindere, parțial păstrat. Se observă că lipsește o mică parte a colțului piesei, fapt ce influențează cu puțin greutatea ei.

Greutate: 650 g

Înălțime: 95 mm

Grosimea muchiei – între 12-15 mm.

Lățimea – 106,4 mm (exterioară) și 83,4 mm (interioară), deoarece a fost îndoit încă din antichitate.

Av. ΕΤΟΥΣ Κ · ΑΥΤΟΚΡ[Α]

[Τ]ΟΡΟΣ ΤΟ Β ΚΑΙ[ΣΑ]

ΡΟΣ · Τ · ΑΙΛΙΟΥ ΑΔΡΙ

ΑΝΟΥ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ

5 ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΕΥΣΕΒ[Ο]

[Υ]Σ ΚΑΙ Μ · ΑΥΡΗΛΙ

[ΟΥ] ΚΑΙΣΑΡΟΣ

Ligaturi: ΟΥ pe rândul 4.

Ἔτους κ' Αὐτοκρ[ά/τ]ορος τὸ β' Καί[σα]/ρος Τ(ίτου) Αἰλίου Ἀδρι/ανοῦ
Ἀντωνεῖνου/Σεβαστοῦ Εὐσεβ[ο/ῦ]ς καὶ Μ(άρκου) Αὐρηλί[ου] Καίσαρος.

Rv. ΔΙ ΛΕΙ / ΤΡΟΝ / ΔΙΚΑΙ / ΟΝ

Δι' λει/τρόν / δίκαι/ον.

Pe avers este imprimată o inscripție în limba greacă dispusă pe șapte rânduri, care menționează anul de domnie și titulatura împăratului Antoninus Pius și a lui Marcus Aurelius Caesar declinată la cazul genitiv: „Al 20-lea an al Împăratului, pentru a doua oară Caesar, Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius și al lui Marcus Aurelius Caesar”.

Inscripția de pe revers, tot în limba greacă, împărțită pe patru rânduri, precizează că este un pond de două libre romane, conform etalonului cetății.

În ceea ce privește modul de scriere, se observă următoarele trăsături: folosirea literei *alpha* cu bara frântă, a lui *sigma* rectangular, a ligaturii *omicron* – *ypsilon* (ΟΥ) în cuvântul ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ.

În literatura de specialitate din țara noastră nu a fost editat până acum un astfel de pond. Pentru metrologia romană, sunt binecunoscute importanțele contribuții ale lui Radu Ocheșeanu referitoare la pondurile unciale de la Tomis¹, precum și cele despre greutatea romano-bizantine descoperite în Dobrogea². Acestora li se adaugă studiile mai recente ale lui Gabriel Custurea³ și Dorel Paraschiv⁴.

În 2005, Rudolf Haensch și Peter Weiss au adunat și au studiat 13 ponduri cu titulatura imperială pe avers de la Traian, Antoninus Pius, Septimius Severus, Caracalla, Maximinus, Gordian III, Filip Arabul, Traian Decius și Valerian, care sunt păstrate în diferite muzee sau în colecții private⁵. Spre deosebire de piesa noastră, toate aceste ponduri au pe revers o inscripție ce redă numele guvernatorului (πρεσβευτοῦ καὶ ἀντιστρατήγου τοῦ Σεβαστοῦ) sau pe cel al unei autorități locale: *curator rei publicae* (λογιστεύς) sau *agoranom* (ἀγορανομοῦς). Pe baza acestor informații a fost identificată și proveniența pondurilor ca fiind din provincia Pontus – Bithynia. Doar pentru două dintre acestea este cunoscut locul de descoperire: o greutate de la Filip Arabul a fost descoperită în Turcia, la Nicomedia (actualul Izmit), iar o alta de la Maximinus în Serbia, în satul Šapina, la circa 20 km sud de Viminacium. Descoperirea celei din Serbia este destul de controversată după părerea autorilor, deoarece în Moesia Superior se folosea cu precădere limba latină. Pe de altă parte, identificarea personajelor de pe revers a exclus posibilitatea ca pondurile să provină din Moesia Inferior. De asemenea, cercetătorii au remarcat faptul că ele aparțin unui alt etalon de greutate decât cel tipic roman (327,45 g) și anume unei libra specifice cetății (λίτρα ἀγοραία) de aproximativ 500 g. În virtutea acestor argumente, aceștia au propus atribuirea tuturor acestor greutăți unei singure cetăți din provincia Pontus – Bithynia, și anume, Nicomedia. Aceste prime concluzii sunt întărite în alte câteva studii referitoare la astfel de greutăți din provincia Pontus-Bithynia⁶.

În studiul din 2005 este descris și un pond cu o formă diferită de la Antoninus Pius, de 6 libre, ce cântărește 2980 g. Pe aversul acestuia, sub imaginea zeiței Tyche stând pe tron spre stânga, este imprimată o legendă identică celei de pe plumbul nostru: anul 20 și titulatura declinată la genitiv a împăratului Antoninus Pius și a lui Marcus Aurelius Caesar. Aceasta diferă doar prin împărțirea ei pe nouă rânduri și prin modul de scriere: fără nici o ligatură, fără litera *alpha* cu bara frântă, cu *sigma* rectangular și *omega* în forma ω . Pe revers, este imprimată o inscripție care redă numele *quaestor*-ului *provinciae Ponti et Bithyniae* (ταμιεύοντος) Lucius Iulius Luperus și pe cel al *agoranom*ului Marcus Pontius Sabinianus Menekratos, precizându-se în final că este un pond de 6 libre.

¹ OCHEȘEANU, GEORGESCU 1976-1980, 455-457; OCHEȘEANU 1989, 89-103; OCHEȘEANU, CLIANTE 1991, 403-405.

² OCHEȘEANU 1980, 89-93; OCHEȘEANU, CLIANTE 1985-1986, 173-174.

³ CUSTUREA 2002-2003, 439-445.

⁴ PARASCHIV 2000-2001, 595-596.

⁵ HAENSCH, WEISS 2005, 443-498.

⁶ HAENSCH, WEISS 2007, 183-218; DÖNMEZ-ÖZTÜRK, HAENSCH *et alii* 2008, 243-259; *idem*, 2008, 261-265.

Indiferent de etalon sau de numele personajelor de pe revers, această greutate arată că legenda de pe avers este o formulă standardizată redată pe aceste ponduri. Deși nu are o proveniență certă, piesa noastră a fost descoperită în provincia Moesia Inferior, aparține etalonului roman de 327,45 g și a fost folosită probabil într-una din cetățile grecești de pe litoralul vest-pontic.

În ceea ce privește datarea ei, sunt mai multe indicii: Antoninus Pius a fost aclamat *imperator* a doua oară în anul 143 p. Chr., iar Marcus Aurelius este numit *Caesar* între anii 139 – 147 p. Chr. Însă mențiunea anului 20, care precede titulatura imperială și care ar reprezenta anul când împăratul a primit puterea tribuniciană (*tribunicia potestas*), indică limite stricte ale intervalului de emitere, fie între 10 decembrie 156 – 9 decembrie 157⁷, fie între 23 septembrie 156 – 22 septembrie 157 după cercetările mai recente⁸. De aceea, greutatea poate fi datată între anii 156 – 157 p. Chr., deși la acel moment Marcus Aurelius nu mai era *Caesar*, deoarece primise și el puterea tribuniciană chiar din 147 p. Chr.

Trebuie să amintim că în colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie de la Constanța există un pond de formă circulară, cu un mâner paralelipipedic, ce aparține cetății Tomis⁹. Pe avers este imprimată titulatura imperială a lui Septimius Severus: Αὐτ(οκράτορος) Κ(αίσαρος) Λ(ουκίου) Σεπτ(ιμίου) Σεβήρου Περτ(ίνακος) Σεβασ(τοῦ) μνᾶ, dispusă în cerc în jurul unei bonete de Dioscur. Legenda continuă și pe revers, unde sunt redată numele lui Caracalla și Geta, în jurul unei balanțe cu două talere: Μ(άρκου) Αὐρ(ηλίου) Ἀντωνίνου Σεβασ(τοῦ) καὶ Π(ουβλίου) Σεπ(τιμίου) Γέτα μνᾶ. Plumbul este datat pe baza reversului între anii 198 – 209 p. Chr. El cântărește 439,70 g, aparținând unei mine attice, care era probabil folosită la Tomis la începutul epocii Severilor.

Dacă vom compara titulatura imperială de pe pondul tomitan cu cea de pe aversul celor trei plumburi de la Septimius Severus din provincia Pontus – Bithynia, respectiv de la Nicomedia¹⁰, ele sunt foarte diferite, deși au fost confecționate cam în aceeași perioadă¹¹. Modul de redactare a titulaturii imperiale, ca și diferențele de scriere, cu sau fără ligaturi, arată clar faptul că provin din două provincii diferite, din două cetăți grecești care au fiecare un alt etalon de greutate.

Nu este exclus ca pondul de 2 libre romane de la Antoninus Pius să provină și din provincia Pontus-Bithynia, dar locul de descoperire pe litoralul vest-pontic, ca și reversul mult mai general, îl situează în Moesia Inferior, într-una din cetățile grecești sud-dobrogene.

⁷ HAENSCH, WEISS 2005, 448-450.

⁸ Ibidem, 2007, 202-203 și 210.

⁹ OCHEȘEANU 1975, 81-90.

¹⁰ HAENSCH, WEISS 2005, 454-459, nr. 3-4; DÖNMEZ-ÖZTÜRK, HAENSCH, ÖZTÜRK, WEISS 2008, 244-247, nr. 17.

¹¹ HAENSCH, WEISS 2005, 457, cele două greutateți au fost datate strict între 10 decembrie 199 – 9 decembrie 200 în funcție de anul 8 de pe avers, în care împăratul a primit puterea tribuniciană.

BIBLIOGRAFIE

CUSTUREA 2002-2003 - G. Custurea, *Ponduri antice și medievale descoperite în Dobrogea*, Pontica 35-36 (2002-2003), 439-445.

DÖNMEZ-ÖZTÜRK, HAENSCH, ÖZTÜRK, WEISS 2008 - Filiz Dönmez-Öztürk, R. Haensch, Hüseyin Sami Öztürk, P. Weiss, *Aus dem Pera Museum (Istanbul): Weitere Gewichte mit Nennung von Statthaltern von Pontus et Bithynia*, Chiron 38 (2008), p. 243-259; *idem*, *Aus dem Halûk Perk Museum (Istanbul): Ein weiteres Gewicht mit Nennung eines Statthalters von Pontus et Bithynia*, Chiron 38 (2008), 261-265.

HAENSCH, WEISS 2005 - R. Haensch, P. Weiss, *Gewichte mit Nennung von Statthaltern von Pontus et Bithynia*, Chiron 35 (2005), 443-498.

HAENSCH, WEISS 2007 - R. Haensch, P. Weiss, *Statthaltergewichte aus Pontus et Bithynia. Neue Exemplare und neue Erkenntnisse*, Chiron 37 (2007), 183-218.

OCHEȘEANU 1980 - R. Ocheșeanu, *Ponduri romano-bizantine în colecțiile din România*, SCN 8 (1980), 89-93;

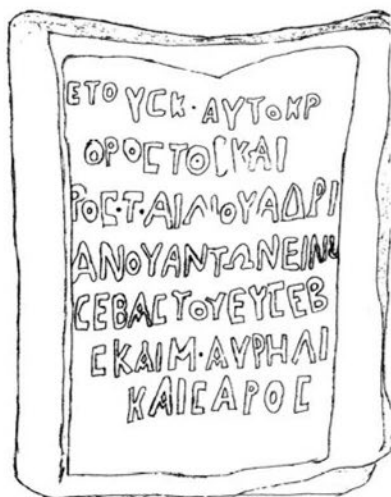
OCHEȘEANU 1989 - R. Ocheșeanu, *Pondurile unciale din Tomis. Încercare de clasificare tipologică și interpretare statistică*, SCN 9 (1989), 89-103.

OCHEȘEANU, CLIANTE 1985-1986 - R. Ocheșeanu, T. Cliante, *Măsură ponderală romano-bizantină descoperită la Rasova, jud. Constanța*, CCDJ 3-4 (1985-1986), 173-174.

OCHEȘEANU, CLIANTE 1991 - R. Ocheșeanu, T. Cliante, *Pond uncial descoperit la Constanța*, Pontica 24 (1991), 403-405.

OCHEȘEANU, GEORGESCU 1976-1980 - R. Ocheșeanu, N. Georgescu, *Un pond roman descoperit la Tomis*, BSNR 70-74 (1976-1980), 124-128, 455-457.

PARASCHIV 2000-2001 - D. Paraschiv, *Două ponduri unciale descoperite în nord-vestul Dobrogei*, Pontica 33-34 (2000-2001), 595-596.

Pl. I - Pond de plumb de la Antoninus Pius.

Pl. II - Pond de plumb de la Antoninus Pius (revers).